کریما سعدی

بتحشیہ

مولانا قاضی سجّاد حسین رحمہ اللہ

مکتبۃ البشریٰ
کراچی - پاکستان

کتاب کا نام	: کربلا سعدی
مؤلف	: قاضی سجاد حسین
تعداد صفحات	: ۲۴
قیمت برائے قارئین	: =/۱۵روپے
سن اشاعت	: ۱۴۳۱ھ/ ۲۰۱۰ء
ناشر	: مکتبۃ البشریٰ

چوہدری محمد علی چیریٹیبل ٹرسٹ (رجسٹرڈ)

Z-3، اوورسیز بنگلوز، گلستان جوہر، کراچی۔ پاکستان

فون نمبر	: +92-21-37740738 +92-21-34541739
فیکس نمبر	: +92-21-34023113
ویب سائٹ	: www.ibnabbasaisha.edu.pk
ای میل	: al-bushra@cyber.net.pk
ملنے کا پتہ	: مکتبۃ البشریٰ، کراچی۔ +92-321-2196170

مکتبۃ الحرمین، اردو بازار، لاہور۔ +92-321-4399313

المصباح، ۱۶، اردو بازار، لاہور۔ +92-42-37124656, 37223210

بک لینڈ، سٹی پلازہ کالج روڈ، راولپنڈی۔ +92-51-5773341,5557926

دار الإخلاص، نزد قصّہ خوانی بازار، پشاور۔ +92-91-2567539

اور تمام مشہور کتب خانوں میں دستیاب ہے۔

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

نحمده ونصلي علىٰ رسوله الكريم

مناجات بہ درگاہِ مجیب الدعوات

کریما[۱] بہ بخشائے بر حالِ ما — کہ ہستم اسیر کمندِ ہوا
نداریم غیر از تو[۲] فریادرس — توئی عاصیاں را خطا بخش و بس
نگہدار[۳] ما راز راہِ خطا — خطا در گذار و صوابم نما

در ثنائے پیغمبر ﷺ

زباں تابود[۴] در دہاں جائے گیر — ثنائے محمد بود دل پذیر
حبیبِ[۵] خدا اشرف انبیا — کہ عرش مجیدش بود مُتّکا
سوار جہاں گیر[۶] یکراں براق — کہ بہ گذشت از قصرِ نیلی رواق

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

[۱] کریما: اے کریم۔ بہ بخشائے: بخشش فرما۔ اسیر: قیدی۔ کمند: پھانسہ۔ ہوا: خواہشِ نفسانی۔

[۲] تو: یعنی کریم۔ فریادرس: فریاد کو پہنچنے والا۔ عاصیاں: عاصی کی جمع، گناہ گار۔ خطا بخش: خطا کو معاف کرنے والا۔ بس: یعنی صرف تو ہی معاف کرنے والا ہے۔

[۳] نگہدار: بچا۔ راہ: راستہ۔ درگذار: معاف کردے۔ صواب: درست بات۔ نما: دکھا۔

[۴] تابود: جب تک۔ دہان: منہ۔ ثنا: تعریف۔ دل پذیر: دل پسند۔

[۵] حبیب: پیارا۔ انبیا: نبی کی جمع۔ مجید: بزرگ۔ مُتّکا: تکیہ گاہ

[۶] سوار جہاں گیر: عالم کو فتح کرنے والا سوار۔ یکراں: سرخ رنگ کا گھوڑا جسکی ایال اور دم سفید ہو۔ براق: وہ سواری جس پر آنحضرت ﷺ معراج پر تشریف لے گئے تھے۔ قصر: محل۔ رواق: چھجہ، چھت۔ نیلی رواق: یعنی آسمان۔

خطاب بہ نفس

چہل[۱] سال عمر عزیزت گذشت   مزاجِ تو از حالِ طفلی نگشت
ہمہ[۲] با ہوا و ہوس ساختی   دمے با مصالح نہ پرداختی
مکن[۳] تکیہ بر عمرِ ناپائدار   مباش ایمن از بازیٔ روز گار

در مدح[۴] کرم

دلا ہر کہ بنہاد خوانِ کرم   بشد نام دارِ جہانِ کرم
کرم نام دارِ جہانت[۵] کند   کرم کام گارِ امانت کند
ورائے[۶] کرم در جہاں کار نیست   وزیں گرم تر ہیچ بازار نیست
کرم مایۂ[۷] شادمانی بود   کرم حاصل زندگانی بود
دلِ عالمے[۸] از کرم تازہ دار   جہاں را ز بخشش پر آوازہ دار
ہمہ وقت شو در کرم مستقیم[۹]   کہ ہست آفرینندۂ جاں کریم

۱۔ چہل: چالیس۔ عمر عزیز: قابلِ قدر عمر۔ حال: حالت۔ طفلی: بچپن۔
۲۔ ہمہ: تمام۔ دمے: ایک سانس۔ مصالح: مصلحت کی جمع، بھلائی۔
۳۔ مکن: نہ کر۔ تکیہ: بھروسہ۔ ایمن: مطمئن۔ بازی: کھیل۔ روزگار: زمانہ۔
۴۔ مدح: تعریف۔ کرم: بخشش۔ دلا: اے دل۔ خوان: دسترخوان۔ نام دار: مشہور۔
۵۔ جہانت: یعنی ترا در جہاں۔ کام گار: کامیاب۔
۶۔ وراء: سوا۔ کار: کام۔ گرم تر: کسی چیز کی گرم بازاری سے مراد اس کا چالو ہونا ہے۔
۷۔ مایہ: سرمایہ۔ شادمانی: خوشی۔ حاصل: خلاصہ۔
۸۔ عالم: جہاں۔ کرم: بخشش۔ آوازہ: شہرت۔
۹۔ مستقیم: ثابت قدم۔ آفرینندہ: پیدا کرنے والا۔

درصفِ سخاوت

سخاوت کند نیک بخت[1] اختیار | کہ مرد از سخاوت شود بختیار
بہ لطف[2] و سخاوت جہانگیر باش | در اقلیم لطف و سخا میر باش
سخاوت بود کار صاحب دلاں[3] | سخاوت بود پیشۂ مقبلاں
سخاوت مسِ[4] عیب را کیمیا ست | سخاوت ہمہ دردہا را دوا ست
مشو[5] تاتواں از سخاوت بری | کہ گوئے بہی از سخاوت بری

در مذمت بخیل

اگر چرخ[6] گردد بکام بخیل | ور اقبال باشد غلام بخیل
وگر در کفش[7] گنج قاروں بود | وگر تابعش ربع مسکوں بود
نیرزد[8] بخیل آنکہ نامش بُری | وگر روزگارش کند چاکری

---

1. بخت: نصیب۔ بختیار: نصیبہ ور۔
2. لطف: مہربانی۔ اقلیم: ملک۔ میر: سردار۔
3. صاحبِ دلاں: نیک دل لوگ۔ پیشہ: عادت۔ مقبلاں: نصیبہ ور لوگ۔
4. مس: تانبا۔ کیمیا: وہ چیز جس کو ڈالنے سے تانبا سونا بن جاتا ہے۔ دردہا: درد کی جمع۔
5. مشو: نہ ہو۔ تاتواں: جب تک ہو سکے۔ گوئے: گیند۔ بہی: عمدگی۔
6. یعنی اگر آسمان موافقِ مراد بخیل گردش نماید۔ چرخ: آسمان۔ کام: مقصد۔ ور: اگر۔ اقبال: فتح مندی۔ غلام: نوکر۔
7. کَفَش: اس کی ہتھیلی۔ گنج: خزانہ۔ قارون: مشہور مال دار آدمی تھا۔ تابع: تابع دار۔ ربع مسکوں: زمین کا وہ حصّہ جس پر دنیا آباد ہے۔ زمین کے تین حصے پانی میں ڈوبے ہوئے ہیں صرف ایک چوتھائی پر پوری دنیا آباد ہے۔
8. نیرزد: اس قابل نہیں ہے۔ نامش بری: تو اس کا نام بھی لے۔ روزگار: زمانہ۔ چاکری: نوکری۔

مکن التفاتے [1] بمال بخیل | مبر نامِ مال و منال بخیل
بخیل ار [2] بود زاہد بحر و بر | بہشتی نباشد بہ حکمِ خبر
بخیل ارچہ [3] باشد تونگر بمال | بہ خواری چو مفلس خورد گوشمال
سخیاں ز [4] اموال بر می خورند | بخیلاں غمِ سیم و زر می خورند

درصفتِ تواضع

دلاگر تواضع [5] کنی اختیار | شود خلقِ دنیا ترا دوست دار
تواضع زیادت کند جاہ [6] را | کہ از مہر پرتو بود ماہ را
تواضع بود مایۂ دوستی | کہ عالی [7] بود پایۂ دوستی
تواضع کند مرد را سرفراز [8] | تواضع بود سروراں را طراز
تواضع کند ہر کہ ہست آدمی | نہ زیبد ز مردم [9] بہ جز مردمی

---

[1] التفات: توجہ۔ منال: آمدنی کی جگہ جائیداد وغیرہ۔

[2] ار: اگر۔ زاہد: پرہیزگار۔ بحر: سمندر۔ بر: خشکی۔ خبر: یعنی حدیث شریف میں ہے کہ بخیل جنّت کی خوشبو تک بھی نہ سونگھ سکے گا۔

[3] ارچہ: اگرچہ۔ تونگر: مال دار۔ خواری: ذلت۔ گوشمال: سزا۔

[4] ز: از۔ اموال: مال کی جمع۔ بر: پھل۔ سیم: چاندی۔ زر: سونا۔

[5] تواضع: انکساری۔ خلق: مخلوق۔ دوست دار: دوستی کرنے والا۔

[6] جاہ: مرتبہ۔ مہر: سورج۔ پرتو: سایہ۔ ماہ: چاند، یعنی جس طرح چاند سورج سے روشنی حاصل کرتا ہے اسی طرح تواضع سے انسان کے رتبہ میں رونق پیدا ہوتی ہے۔

[7] عالی: یعنی دوستی بڑی چیز ہے۔

[8] سرفراز: سربلند۔ سروراں: سرور کی جمع سردار۔ طراز: نقش ونگار۔

[9] مردم: ایک اور بہت سے انسان۔ مردمی: انسانیت۔

تواضع کند[۱] ہوشمندِ گزیں　　نہد شاخِ پُر میوہ سر بر زمین
تواضع بود حرمت[۲] افزائے تو　　کند در بہشت بریں جائے تو
تواضع کلید[۳] در جنّت ست　　سرافرازی و جاہ را زینت ست
کسے را کہ گردن کشی[۴] در سر ست　　تواضع ازو یافتن خوش تر ست
کسے را کہ عادت تواضع بود　　زجاہ و جلالش[۵] تمتّع بود
تواضع عزیزت[۶] کند در جہاں　　گرامی شوی پیش دلہا چو جاں
تواضع مدار از خلائق[۷] دریغ　　کہ گردن ازاں بر کشی ہمچو تیغ
تواضع ز گردن فرازاں[۸] نکوست　　گدا گر تواضع کند خوئے او ست

در مذمتِ[۹] تکبّر

تکبّر مکن زینہار اے پسر　　کہ روزے ز دستش درائی بسر
تکبّر ز دانا[۱۰] بود ناپسند　　غریب آید ایں معنی از ہوشمند

---

۱ تواضع کند: یعنی منتخب عقل مند تواضع کرتا ہے۔ پُر میوہ: پھل دار، یعنی جو بھاری بھرکم ہیں وہ جھکتے ہیں۔
۲ حرمت: عزت۔ بریں: برتر، بلند۔ جا: جگہ۔
۳ کلید: چابی۔ در: دروازہ۔ سرافرازی: سر بلندی۔ جاہ: مرتبہ۔
۴ گردن کشی: بڑائی۔ خوش تر: بہت اچھا۔
۵ جلال: بزرگی۔ تمتّع: نفع اندوزی۔
۶ عزیز: باعزت۔ دل ہا: یعنی لوگوں کے دل۔ جان: جو سب کو پیاری ہے۔
۷ خلائق: خلیقہ کی جمع مخلوق۔ دریغ: یعنی تواضع کرنا نہ چھوڑ۔
۸ گردن فراز: سر بلند۔ خوئے: عادت۔
۹ مذمت: برائی۔ زینہار: ہرگز۔ ز دستش: یعنی تکبّر کے ہاتھ سے۔ درائی بسر: تو سر کے بل گرے گا۔
۱۰ دانا: عقل مند۔ غریب: اجنبی۔ ایں: یعنی تکبّر۔

تکبّر بود عادتِ جاہلاں　　تکبّر نیاید ز صاحب دلاں
تکبّر عزازیل[۱] را خوار کرد　　بزندانِ لعنت گرفتار کرد
کسے را کہ خصلت تکبّر بود　　سرش پر غرور[۲] از تصور بود
تکبّر بود مایۂ مدبری[۳]　　تکبّر بود اصل بد گوہری
چودانی[۴] تکبّر چرا مے کنی　　خطا می کنی و خطا می کنی

در فضیلتِ علم

بنی آدم[۵] از علم یا بد کمال　　نہ از حشمت و جاہ و مال و منال
چو شمع از پے[۶] علم باید گداخت　　کہ بے علم نتواں خدا را شناخت
خرد مند[۷] باشد طلب گارِ علم　　کہ گرمست پیوستہ بازارِ علم
کسے را کہ شد در ازل[۸] بختیار　　طلب کردن علم کرد اختیار
طلب کردنِ علم شد بر تو فرض[۹]　　دگر واجب ست از پیش قطعِ ارض
برو دامن علم گیر استوار[۱۰]　　کہ علمت رساند بدار القرار

---

۱ عزازیل: شیطان۔ زندان: قید خانہ۔　　۲ غرور: دھوکا۔ تصور: خیال۔
۳ مدبری: بدبختی۔ بدگوہر: بداصل۔　　۴ چودانی: جب تو جانتا ہے۔
۵ بنی آدم: حضرت آدم علیہ السلام کی اولاد یعنی انسان۔ حشمت (بالکسر): دبدبہ۔
۶ پے: پیچھے۔ باید گداخت: پگھلنا چاہیے۔ بے علم: جاہل۔
۷ خردمند: عقل مند۔ گرم بازاری: قدر و قیمت ہونا۔ پیوستہ: ہمیشہ۔
۸ ازل: ابتدا عالم۔ بختیار: نصیبہ ور۔
۹ فرض: دین کے فرائض ادا کرنے کے لیے جس قدر علم درکار ہے اس کا حاصل کرنا فرض ہے۔ دگر: یعنی پھر علم کی طلب کے لیے سفر کرنا واجب ہے۔ پیش: یعنی طلب علم کے لیے۔ قطع ارض: زمین کو قطع کرنا یعنی سفر کرنا۔
۱۰ استوار: مضبوط۔ دار القرار: ہمیشہ رہنے کا گھر یعنی جنّت۔

میاموز جز[1] علم گر عاقلی — کہ بے علم بودن بود غافلی
ترا[2] علم در دین و دنیا تمام — کہ کارِ تو از علم گیرد نظام

در امتناع[3] از صحبتِ جاہلاں

دلا گر خرد مندی و ہوشیار — مکن صحبت جاہلاں اختیار
ز جاہل گریزندہ[4] چوں تیر باش — نیامیختہ چوں شکر شیر باش
ترا اژدہا[5] گر بود یارِ غار — ازاں بہ کہ جاہل بود غم گسار
اگر خصم[6] جانِ تو عاقل بود — بہ از دوست داریکہ جاہل بود
چو جاہل کسے در جہاں خوار[7] نیست — کہ ناداں تر از جاہلی کار نیست
ز جاہل نیاید جز[8] افعال بد — وزو نشنود کس جز اقوالِ بد
سر انجام جاہل جہنّم بود — کہ جاہل نکو[9] عاقبت کم بود
سر جاہلاں بر سر دار[10] بہ — کہ جاہل بہ خواری گرفتار بہ
ز جاہل حذر[11] کردن اولیٰ بود — کزو ننگِ دنیا و عقبیٰ بود

---

1 جز: سوائے۔ علم: یعنی علم دین۔ غافلی: نادانی، جہالت۔
2 ترا: یعنی دین و دنیا کے لیے علم کافی ہے۔ نظام: انتظام۔
3 امتناع: باز رہنا۔ دلا: اے دل۔ خردمند: عقل مند۔ صحبت: ساتھ۔
4 گریزندہ: بھاگنے والا۔ آمیختہ: ملا ہوا۔ شیر: دودھ۔
5 اژدہا: سانپ کی ایک قسم ہے۔ یار غار: پکا ساتھی۔ غم گسار: غم خوار۔
6 خصم: دشمن۔ دوست دار: دوست۔
7 خوار: ذلیل۔ جاہلی: بے علمی۔ کار: کام۔
8 جز: سوائے۔ افعال: فعل کی جمع، کام۔ اقوال: قول کی جمع، بات۔
9 نکو: بہتر۔ عاقبت: انجام۔
10 دار: سولی۔ بہ: بہتر۔ خواری: ذلت۔
11 حذر: پرہیز۔ اولیٰ: بہتر۔ کزو: کہ از و۔ ننگ: ذلت۔ عقبیٰ: آخرت

در صفت عدل

چو ایزد[۱] ترا ایں ہمہ کام داد — چرا بر نیاری سر انجامِ داد
چو عدل ست پیرایۂ[۲] خسروی — چرا عدل را دل نداری قوی
ترا مملکت[۳] پائداری کند — اگر معدلت دستیاری کند
چو نوشیرواں[۴] عدل کرد اختیار — کنوں نامِ نیک ست ازو یادگار
ز تاثیر[۵] عدل ست آرامِ ملک — کہ از عدل حاصل شود کام ملک
جہاں را بانصاف آباد دار — دل اہل انصاف[۶] را شاد دار
جہاں را بہ از عدل معمار[۷] نیست — کہ بالا تر از معدلت کار نیست
ترا زیں بہ[۸] آخر چہ حاصل بود — کہ نامت شہنشاہِ عادل بود
اگر خواہی از نیک بختی نشاں — درِ ظلم بندی بر اہل جہاں[۹]
رعایت[۱۰] دریغ از رعیت مدار — مراد دل داد خواہاں بر آر

---

۱ ایزد: اللہ تعالیٰ۔ کام: مقصد۔ داد: انصاف۔

۲ پیرایہ: زیب وزینت۔ خسروی: بادشاہت۔ عدل: انصاف۔

۳ مملکت: سلطنت۔ پائداری: مضبوطی۔ معدلت: انصاف۔ دستیاری: مدد۔

۴ نوشیرواں: ایران کامشہور بادشاہ۔ کنوں: اب تک۔ یادگار: یاد دلانے والا۔

۵ تاثیر: اثر۔

۶ اہل انصاف: منصف لوگ۔ شاد: خوش۔

۷ معمار: راج۔ بالا: اونچا۔

۸ بہ: بہتر۔ چہ: کیا۔ عادل: انصاف کرنے والا۔

۹ اہل جہاں: جہان والے۔

۱۰ رعایت: نگہبانی۔ دریغ: ممنوع۔ دادخواہ: فریادی۔

در مذمتِ[1] ظلم

خرابی ز بیداد بیند جہاں چو بستان خرم ز بادِ خزاں
مدہ رخصت[2] ظلم در ہیچ حال کہ خورشید ملکت نیابد زوال
کسے کاتش[3] ظلم زد در جہاں بر آورد از اہل عالم فغاں
ستم کش[4] گر آہے بر آرد ز دل زند سوزِ او شعلہ در آب و گل
مکن بر ضعیفانِ بے چارہ[5] زور بیندیش آخر ز تنگیٔ گور
بآزارِ[6] مظلوم مائل مباش ز دود دلِ خلق غافل مباش
مکن مردم آزاری اے تند[7] رائے کہ ناگہ رسد بر تو قہر خدائے
ستم بر ضعیفانِ مسکین مکن کہ ظالم بدوزخ رود بے سخن[8]

در صفتِ قناعت

دلا گر قناعت[9] بدست آوری در اقلیم راحت کنی سروری
اگر تنگ دستی[10] ز سختی منال کہ پیش خرد مند ہیچ ست مال

---

[1] مذمت: برائی۔ بیداد: ظلم۔ بستان: باغ۔ خرم: شاداب۔ باد: ہوا۔ خزاں: پت جھڑ کا موسم۔
[2] رخصت: اجازت۔ خورشید: آفتاب۔ [3] کاتش: کہ آتش۔ فغاں: فریاد۔
[4] ستم کش: مظلوم۔ سوز: جلن۔ شعلہ: چنگاری۔ آب: پانی۔ گل: مٹی۔
[5] چارہ: تدبیر، علاج۔ زور: ظلم وزیادتی۔ گور: قبر۔ [6] آزار: تکلیف۔ مباش: نہ ہو۔ دود: دھواں۔
[7] تند: سخت۔ قہر: غضب۔ ستم: ظلم۔ [8] بے سخن: بے شک۔
[9] قناعت: تھوڑے پر صبر کرنا۔ اقلیم: ملک۔ سروری: سرداری۔
[10] اگر تنگ دستی: اگر تو تنگ دست ہے۔ منال: مت رو۔ ہیچ: بے قدر

ندارد خرد مند از فقر عار[1] | که باشد نبی راز فقر افتخار
غنی[2] را زر و سیم آرایش ست | و لیکن فقیر اندر آسایش ست
غنی گر نباشی مکن اضطراب[3] | که سلطاں نخواہد خراج از خراب
قناعت بہر حال اولیٰ تر[4] ست | قناعت کند ہر کہ نیک اختر ست
ز نورِ قناعت بر افروز[5] جاں | اگر داری از نیک بختی نشاں

در مذمتِ حرص

ایا[6] مبتلا گشتہ در دامِ حرص | شدہ مست ولایعقل از جامِ حرص
مکن عمر ضائع بہ تحصیل[7] مال | کہ ہم نرخِ گوہر نباشد سفال
ہر آنکس کہ در بند[8] حرص اوفتاد | دہد خرمن زندگانی بباد
گرفتم[9] کہ اموالِ قارون ترا ست | ہمہ نعمت ربع مسکوں ترا ست
بخواہی شد آخر گرفتارِ خاک[10] | چو بے چارگاں بادلِ درد ناک

---

[1] عار: ذلت۔ افتخار: فخر کرنا۔
[2] غنی: مال دار۔ آسایش: آرام و بےفکری، چوں کہ مفلس کو مال کے ضائع ہونے کا فکر نہیں ہوتا۔
[3] اضطراب: پریشانی۔ سلطان: بادشاہ۔ خراج: ٹیکس۔ خراب: کوڑی۔
[4] اولیٰ تر: بہتر۔ نیک اختر: جس شخص پر اچھے ستارے کا سایہ ہو، یعنی خوش نصیب۔
[5] افروز: روشن۔
[6] ایا: اے۔ دام: جال۔ حرص: لالچ۔ لایعقل: بےسمجھ۔ جام: گلاس۔
[7] تحصیل: حاصل کرنا۔ ہم نرخ: ایک ہی بھاؤ۔ گوہر: موتی۔ سفال: مٹی کا برتن۔
[8] بند: قید۔ خرمن: ڈھیر۔ دہد بباد: یعنی برباد کرتا ہے۔
[9] گرفتم: میں نے مانا۔ اموال: مال کی جمع۔ ربع: چوتھائی۔ مسکون: آباد۔
[10] گرفتار خاک: یعنی مر کر قبر میں جائے گا۔ درد ناک: درد والا۔

چرا می گدازی[۱] ز سودائے زر　　چرا می کشی بار محنت چو خر
چرا می کشی محنت از بہر مال　　کہ خواہد شدن ناگہاں پائمال[۲]
چناں دادۂ دل[۳] بنقش درم　　کہ ہستی ز ذوقش ندیم ندم
چناں عاشق روئے زر[۴] گشتۂ　　کہ شوریدہ احوال و سرگشتۂ
چناں[۵] گشتۂ صید بہر شکار　　کہ یادت نیاید ز روزِ شمار
مبادا دل آں فرومایہ[۶] شاد　　کہ از بہر دنیا دہد دیں بباد

در صفت طاعت و عبادت

کسے را کہ اقبال[۷] باشد غلام　　بود میل خاطر بطاعت مدام
نشاید سر از بندگی[۸] تافتن　　کہ دولت بطاعت تواں یافتن
سعادت[۹] ز طاعت میسّر شود　　دل از نورِ طاعت منور شود
اگر بندی[۱۰] از بہر طاعت میاں　　کشاید در دولتِ جاوداں
ز طاعت نہ پیچد[۱۱] خرد مند سر　　کہ بالائے طاعت نباشد ہنر

---

۱ می گدازی: تو پگھلتا ہے۔ خر: گدھا۔　　۲ پائمال: روندا ہوا۔
۳ دل دادن: عاشق ہونا۔ درم: ایک پرانا سکّہ۔ ندیم: ساتھی۔ ندم: شرمندگی۔
۴ زر: سونا، مال و دولت۔ شوریدہ احوال: پریشان حال۔ سرگشتہ: حیران۔
۵ چناں: ایسا۔ صید: شکار۔ روزِ شمار: قیامت۔　　۶ فرومایہ: کمینہ۔ بباد: برباد۔
۷ اقبال: خوش نصیبی۔ غلام: نوکر۔ میل: جھکاؤ۔ خاطر: طبیعت۔ مدام: ہمیشہ۔
۸ بندگی: عبادت۔ تافتن: موڑنا۔ دولت: یعنی آخرت کی راحتیں۔
۹ سعادت: نیک بختی۔ میسّر: حاصل۔ منور: روشن۔
۱۰ بندی: کسے گا تو۔ میاں: کمر۔ جاوداں: ہمیشگی۔
۱۱ نہ پیچد: نہ پھیرے گا تو۔

بآبِ[۱] عبادت وضو تازہ دار | کہ فردا ز آتش شوی رستگار
نماز از سر صدق بر پائے[۲] دار | کہ حاصل کنی دولتِ پائدار
ز طاعت بود روشنائی[۳] جاں | کہ روشن ز خورشید باشد جہاں
پرستندہ[۴] آفرینندہ باش | در ایوانِ طاعت نشینندہ باش
اگر حق پرستی کنی اختیار | در اقلیم دولت شوی شہریار[۵]
سر از جیب[۶] پرہیز گاری بر ار | کہ جنّت بود جائے پرہیز گار
ز تقویٰ[۷] چراغ رواں بر فروز | کہ چوں نیک بختاں شوی نیک روز
کسے را کہ از شرع باشد شعار[۸] | نہ ترسد ز آسیب روزِ شمار

در مذمتِ شیطان

دلا ہر کہ محکوم شیطاں بود | شب و روز در بند عصیاں[۹] بود
کسے را کہ شیطاں بود پیشوا | کجا باز گردد[۱۰] براہِ خدا
دلا عزم[۱۱] عصیاں مکن زینہار | کہ رحمت کند بر تو پروردگار

---

[۱] آب: پانی۔ آتش: آگ۔ رستگار: چھٹکارا پانے والا۔
[۲] بر پائے دار: قائم کر۔ پائدار: مستقل۔
[۳] روشنائی: نور۔ کہ: جیسے۔ خورشید: سورج۔
[۴] پرستندہ: پوجنے والا۔ ایوان: دیوان خانہ۔ نشینندہ: بیٹھنے والا۔ [۵] شہریار: بادشاہ۔
[۶] سراز جیب الخ: یعنی پرہیز گاری کو اپنا لباس بنالے۔
[۷] تقویٰ: پرہیز گاری۔ رواں: روح۔ فروز: روشن کر۔ نیک روز: پاک اوقات۔
[۸] شعار: علامت اور لباس۔ آسیب: تکلیف۔ روزِ شمار: قیامت۔
[۹] عصیان: نافرمانی، گناہ۔ [۱۰] باز گردد: واپس ہو۔ راہ: راستہ۔
[۱۱] عزم: ارادہ۔ مکن: نہ کر۔ پروردگار: اللہ۔

ز عصیاں کند ہوشمند احتراز[۱] | کہ از آب باشد شکر را گداز
کند نیک بخت از گنہ[۲] اجتناب | کہ پنہاں شود نور مہر از سحاب
مکن نفس امارہ[۳] را پیروی | کہ ناگہ گرفتارِ دوزخ شوی
اگر بر نہ تابد[۴] ز عصیاں دلت | بود اسفل السافلین منزلت
مکن خانۂ زندگانی خراب | بسیلاب[۵] فعل بد و ناصواب
اگر دور باشی ز فسق و فجور[۶] | نباشی ز گل زارِ فردوس دور

در بیان شراب محبّت وعشق

بدہ[۷] ساقیا آب آتش لباس | کہ مستی کند اہل دل التماس
مئے لعل[۸] در ساغرِ زر نگار | بود روح پرور چو لعل نگار
خوشا[۹] آتشِ شوق اربابِ عشق | خوشا لذتِ درد اصحابِ عشق
بیار[۱۰] آں شرابِ چو آبِ حیات | کہ یابد ز بویش دل از غم نجات

۱ احتراز: پرہیز کرنا۔
۲ گنہ: گناہ۔ اجتناب: بچنا، پرہیز کرنا۔ پنہاں: پوشیدہ۔ نورمہر: سورج کی روشنی، دھوپ۔ سحاب: ابر۔
۳ نفسِ امارہ: وہ نفس جو انسان کو برائی پر ابھارتا ہے۔
۴ برنہ تابد: نہ پھرے۔ اسفل السافلین: دوزخ کا نچلے سے نچلا درجہ۔ منزل: ٹھکانا۔
۵ سیلاب: پانی کا بہاؤ۔ فعل بد: برا کام۔ ۶ فجور: بدکاری۔ گل زار: باغ۔ فردوس: جنّت۔
۷ بدہ: دے۔ ساقیا: اے پلانے والے۔ آبِ آتش لباس: وہ پانی جو آگ کا لباس پہنے ہوئے ہے یعنی شراب۔
۸ مئے لعل: سرخ رنگ کی شراب۔ ساغر: شراب کا پیانہ۔ زر نگار: سونے کے نقش و نگاروالا۔ لعل: ہونٹ۔ نگار: معشوق۔
۹ خوشا: بہت اچھی۔ شوق: عشق۔ ارباب: رب کی جمع صاحب۔
۱۰ بیار: لا۔ آب حیات: زندگی کا پانی۔ مشہور ہے کہ پانی کا ایک ایسا چشمہ ہے جسکا پانی پینے کے بعد موت نہیں آتی۔ بوئ: خوشبو۔

خوش آں دل کہ دارد تمنّائے دوست[1] خوش آں کس کہ در بند سودائے دوست
خوش آں دل کہ شیداست بر روئے دوست خوش آں دل کہ شد منزلش[2] کوئے دوست
شراب[3] چو لعل رواں بخش یار شراب مصفا چو روئے نگار
خوشا مے[4] پرستی ز صاحب دلاں خوشا ذوقِ مستی ز اہل دلاں

در صفتِ وفا[5]

دلا در وفا باش ثابت قدم کہ بے سکّہ رائج نباشد درم
ز راہِ وفا گر نہ پیچی عناں[6] شوی دوست اندر دل دشمناں
مگرداں[7] ز کوے وفا روئے دل کہ در روئے جاناں نباشی خجل
منہ[8] پائے بیروں ز کوئے وفا کہ از دوستاں می نیرزد جفا
جدائی ز احباب کردن خطا[9] ست بریدن ز یاراں خلافِ وفا ست
بود بے وفائی سرشتِ[10] زناں میاموز کردار زشت زناں

---

[1] دوست: یعنی اللہ تعالیٰ۔ سودا: عشق۔ [2] منزل: پڑاؤ۔ کوئے: کوچہ۔
[3] شراب: یعنی وہ شراب بہت اچھی ہے جو معشوق کے ہونٹ کی طرح سرخ ہو۔ مصفا: صاف۔ روئے نگار: معشوق کا چہرہ۔
[4] مئے: یعنی شراب معرفت۔ صاحب دلاں: وہ لوگ جن کے دل میں عشقِ خدا ہے۔
[5] وفا: وفاداری۔ سکّہ: ٹھپہ۔ درم: یعنی جس دل میں وفا نہ ہو وہ بغیر ٹھپہ کا سکّہ ہے۔
[6] عناں: باگ۔
[7] مگرداں: نہ موڑ۔ روئے جاناں: محبوب کے روبرو۔ خجل: شرمندہ۔
[8] منہ: نہ رکھ۔ می نیرزد: مناسب نہیں۔ جفا: ظلم۔
[9] خطا: غلطی۔ بریدن: کاٹنا۔
[10] سرشت: طبیعت، زناں: عورتیں۔ کردار: کام۔ زشت: برا۔

در فضیلت شکر[1]

کسے را کہ باشد دلِ حق شناس　نشاید کہ بندد زبان سپاس
نفس[2] جز بشکر خدا بر میار　کہ واجب بود شکر پروردگار
ترا مال و نعمت فزاید[3] ز شکر　ترا فتح از در درآیدز شکر
اگر شکر حق تابروز شمار　گزاری نباشد یکے از ہزار[4]
و لے[5] گفتنِ شکر اولی تر ست　کہ اسلام را شکر او زیور ست
گر از شکر ایزد نہ بندی زباں　بدست[6] آوری دولتِ جاوداں

در بیانِ صبر

ترا گر صبوری[7] شود دستیار　بدست آوری دولت پائدار
صبوری بود کار پیغمبراں　نہ پیچند زیں روئے دیں پروراں[8]
صبوری کشاید درِ کام جاں　کہ جز صابری نیست مفتاح[9] آں
صبوری[10] بر آرد مرادِ دلت　کہ از عالماں حل شود مشکلت

---

[1] شکر: یعنی نعمتوں کے بدلہ میں اللہ کی تعریف کرنا۔ حق شناس: حق کو پہچاننے والا۔ سپاس: شکر۔
[2] نفس: سانس۔ میار: نہ لا۔
[3] فزاید: یعنی اللہ تعالیٰ بڑھاتا ہے۔ زشکر: شکر کی وجہ سے۔ فتح: کام یابی۔
[4] یکے از ہزار: ہزارواں حصہ۔　[5] و لے: لیکن۔ او: یعنی اللہ تعالیٰ۔
[6] بدست آوری: تو حاصل کرلے گا۔ جاوداں: ہمیشگی۔　[7] صبوری: صبر کرنا۔ دستیار: حاصل۔
[8] دین پرور: یعنی علما۔　[9] مفتاح: کنجی۔
[10] صابری: صبر۔ برآرد: یعنی پوری کرے۔ عالماں: جاننے والے۔

صبوری کلید در آرزو[1] ست کشائندۂ کشور آرزو ست
صبوری بہر حال اولیٰ بود کہ در ضمن آں[2] چند معنی بود
صبوری ترا کامگاری[3] دہد ز رنج و بلا رستگاری دہد
صبوری کنی گر ترا دیں بود[4] کہ تعجیل کارِ شیاطین بود

درصفت راستی

دلا راستی[5] گر کنی اختیار شود دولتت ہمدم و بختیار
نہ پیچد سر از راستی ہوشمند[6] کہ از راستی نام گردد بلند
دم[7] از راستی گر زنی صبح وار ز تاریکی جہل گیری کنار
مزن دم بجز راستی زینہار[8] کہ دارد فضیلت یمین بر یسار
بہ از راستی در جہاں کار نیست کہ در گلبن[9] راستی خار نیست

درمذمتِ کذب

کسے را کہ ناراستی[10] گشت کار کجا روزِ محشر شود رستگار

---

[1] آرزو: تمنّا۔ کشور: ملک۔ [2] آں: یعنی صبوری۔ چند معنی: یعنی خوبیاں۔
[3] کامگاری: کامیابی۔ رستگاری: چھٹکارا، نجات۔
[4] گر ترا دیں بود: یعنی اگر تجھ میں دین داری ہے۔ تعجیل: جلد بازی۔ شیاطین: شیطان کی جمع۔
[5] راستی: سچّائی۔ ہمدم: ساتھی۔ [6] ہوشمند: ہوش والا۔
[7] دم: سانس۔ صبح وار۔ صبح کی طرح، جس کو صبح صادق کہا جاتا ہے۔ کنار: کنارہ۔
[8] زینہار: ہرگز۔ یمین: داہنا، راست بھی کہتے ہیں۔ یسار: بایاں اور چپ بھی کہتے ہیں۔
[9] گلبن: شاخ۔ خار: کانٹا۔
[10] ناراستی: جھوٹ۔ محشر: قیامت۔ رستگار: چھٹکارا یعنی نجات حاصل کرنے والا۔

کسے را کہ گردد زبانِ دروغ[1] چراغ دلش را نباشد فروغ
دروغ آدمی را کند شرمسار[2] دروغ آدمی را کند بے وقار
ز کذاب[3] گیرد خرد مند عار کہ او را نیارد کسے در شمار
دروغ اے برادر مگو زینہار کہ کاذب بود خوار[4] و بے اعتبار
ز ناراستی نیست کارِ بتر[5] کزو گم شود نام نیک اے پسر

در صنعت[6] حق تعالیٰ

نگہ کن بدیں گنبد زر نگار کہ سقفش بود بے ستوں استوار
سر پردۂ[7] چرخ گردندہ بیں درو شمعہائے فروزندہ بیں
یکے پاسبان[8] و یکے پادشاہ یکے داد خواہ و یکے باج خواہ
یکے شادمان[9] و یکے درد مند یکے کامران و یکے مستمند
یکے باج دار[10] و یکے تاج دار یکے سرفراز و یکے خاکسار
یکے بر حصیر[11] و یکے بر سریر یکے در پلاس و یکے در حریر

---

[1] دروغ: جھوٹ۔ فروغ: روشنی، ترقی، بڑھاوا۔ [2] شرمسار: شرمندہ۔ بے وقار: یعنی بے آبرو۔
[3] کذاب: جھوٹا۔ عار: ذلت۔ درشمار: کسی گنتی میں ہی نہیں یعنی ذلیل۔
[4] خوار: ذلیل۔ [5] بتر: بدتر۔ کزو: کہ ازو۔ گم شود: یعنی مٹ جاتا ہے۔
[6] صنعت: بنانا۔ گنبد: یعنی آسمان۔ زرنگار: سونے کا جڑاؤ۔ سقف: چھت۔ استوار: قائم۔
[7] سرپردہ: خیمہ۔ چرخ: آسمان۔ گردندہ: گھومنے والا۔ شمع ہائے: موم بتیاں یعنی ستارے۔ فروزندہ: روشن کرنیوالا۔
[8] پاسبان: دربان، چوکیدار۔ دادخواہ: فریادی۔ باج: ٹیکس۔
[9] شادماں: خوش۔ کامراں: کامیاب۔ مستمند: حاجتمند۔ [10] باج دار: ٹیکس دینے والا۔ سرفراز: سربلند۔
[11] حصیر: بوریا، چٹائی۔ سریر: تخت۔ پلاس: ٹاٹ۔ حریر: ریشمی کپڑا۔

یکے بے نوا[۱] و یکے مال دار | یکے نامراد و یکے کام گار
یکے در غنا[۲] و یکے در عنا | یکے را بقا و یکے را فنا
یکے تن درست و یکے ناتواں[۳] | یکے سال خورد و یکے نوجواں
یکے در صواب[۴] و یکے در خطا | یکے در دعا و یکے در دغا
یکے نیک کردار[۵] و نیک اعتقاد | یکے غرق در بحر فسق و فساد
یکے نیک خلق[۶] و یکے تند خوئے | یکے بردبار و یکے جنگ جوئے
یکے در تنعّم[۷] یکے در عذاب | یکے در مشقت یکے کام یاب
یکے در جہانِ جلالت[۸] امیر | یکے در کمندِ حوادث اسیر
یکے در گلستانِ[۹] راحت مقیم | یکے با غم و رنج و محنت ندیم
یکے را بروں رفت ز اندازہ مال | یکے در غمِ نان[۱۰] و خرچ عیال
یکے چوں گل[۱۱] از خرمی خندہ زن | یکے را دل آزردہ خاطر حزن
یکے بستہ از بہر طاعت کمر[۱۲] | یکے در گنہ بردہ عمرے بسر

---

۱ بے نوا: بے سامان۔ کام گار: کامیاب۔ ۲ غنا: مال داری۔ عنا: مشقت۔

۳ ناتواں: بے طاقت۔ سال خورد: بوڑھا۔ ۴ صواب: درست۔ دغا: فریب، مکر، دھوکہ۔

۵ کردار: کام۔ غرق: ڈوبا ہوا۔ بحر: سمندر۔

۶ خلق: عادت۔ تند خوئے: سخت، بدمزاج۔ بردبار: نرم مزاج۔ جنگ جو: لڑاکو۔

۷ تنعّم: نعمتیں حاصل کرنا۔ ۸ جلالت: بڑائی۔ امیر: حاکم۔

۹ گلستان: باغ۔ ۱۰ نان: روٹی۔ عیال: بال بچے۔

۱۱ گل: پھول۔ خرمی: خوشی۔ خندہ: ہنسی۔ خاطر: طبیعت۔ حزن: رنجیدہ۔

۱۲ کمر بستن: تیار ہونا۔

یکے را شب و روز مصحف[۱] بدست یکے خفتہ در کنج مے خانہ مست
یکے بر در شرع مسمار[۲] وار یکے در رہِ کفر زنار دار
یکے مقبل[۳] و عالم و ہوشیار یکے مدبر و جاہل و شرمسار
یکے غازی[۴] وچابک و پہلواں یکے بزدل و سست و ترسندہ جاں
یکے کاتب[۵] اہل دیانت ضمیر یکے دزدِ باطن کہ نامش دبیر

درمنع امید از مخلوقات

ازیں پس مکن تکیہ[۶] بر روزگار کہ ناگہ زجانت برآرد دِمار
مکن تکیہ بر لشکر[۷] بے عدد کہ شاید ز نصرت نیابی مدد
مکن تکیہ بر ملک و جاہ و حشم[۸] کہ پیش از تو بود ست و بعد از تو ہم
مکن بد،[۹] کہ بد بینی از یار نیک نمی روید از تخم بد بار نیک
بسا[۱۰] پادشاہانِ کشور نشاں بسا پہلوانان کشور ستاں

---

۱ مصحف: قرآن۔ کنج: گوشہ۔ مے خانہ: شراب خانہ۔
۲ مسمار: کیل۔ زنار: جنیو، جو کافروں کی علامت ہے۔
۳ مقبل: نصیبہ والا۔ مدبر: بدنصیب۔
۴ غازی: جہاد کرنے والا۔ چابک: چست۔ ترسندہ: ڈرپوک۔
۵ کاتب: لکھنے والا۔ ضمیر: دل۔ دُزد: چور۔ دبیر: منشی۔
۶ تکیہ: بھروسہ۔ ناگہ: اچانک۔ دمار: ہلاکت۔
۷ لشکر بے عدد: ان گنت فوج۔ نصرت: مدد۔
۸ حشم: نوکر چاکر۔ کہ پیش از تو الخ: یعنی تجھ سے پہلے بھی تھے اور تیرے بعد میں بھی رہیں گے۔
۹ مکن بد: یعنی دوسرے کے ساتھ برائی نہ کر۔ تخم بد: نکمّا بیج۔ بار: پھل۔
۱۰ بسا: بہت سے۔ کشور: ملک۔ ستاں: لینے والا۔

بسا تند گردان[1] لشکر شکن | بسا شیر مردان شمشیر زن
بسا ماہ[2] رویان شمشاد قد | بسا نازنینان خورشید خد
بسا ماہ رویانِ نوخاستہ[3] | بسا نوعروسان آراستہ
بسا نام دار و بسا کام گار | بسا سرو قد[4] و بسا گل عذار
کہ کردند[5] پیراہن عمر چاک | کشیدند سر در گریبان خاک
چناں خرمن[6] عمر شاں شد بباد | کہ ہرگز کسے زاں نشانے نداد
منہ دل بریں منزل[7] جاں ستاں | کہ دروے نہ بینی دلے شادماں
منہ دل بریں کاخ[8] خرم ہوا | کہ می بارد از آسمانش بلا
ثباتے[9] ندارد جہاں اے پسر | بہ غفلت مبر عمر دروے بسر
مکن تکیہ بر ملک[10] و فرماں دہی | کہ ناگہ چو فرماں رسد جاں دہی
منہ دل بریں دیر[11] نا پائداد | ز سعدی ہمیں یک سخن یاد دار

---

[1] گردان: پہلوان۔ لشکر شکن: لشکر کو ہرا دینے والا۔ شیر مرد: بہادر۔ شمشیر زن: تلوار چلانے والا۔

[2] ماہ رو: چاند جیسے چہرے والا۔ شمشاد: ایک درخت کا نام، جو سرو کی طرح ہوتا ہے۔ خورشید خد: سورج جیسے رخسار والے۔

[3] نوخاستہ: نوعمر۔ نوعروس: جس کی نئی نئی شادی ہوئی ہو۔

[4] سروقد: سرو جیسے قد والے۔ گل عذار: پھول جیسے رخسار والے۔

[5] کہ کردند: یہ جواب آگے آئے گا۔ پیراہن: لباس۔ کشیدند: یعنی مرکر خاک میں مل گئے۔

[6] خرمن: کھلیان۔ بباد شدن: برباد ہونا،

[7] منزل: مکان۔ جاں ستاں: جان لینے والا۔ شادماں: خوش۔

[8] کاخ: محل۔ خرم: تازہ۔

[9] ثبات: پائیداری۔ بسر: انجام۔

[10] ملک: حکومت۔ فرمان: یعنی موت کا حکم۔

[11] دیر: مندر یعنی دنیا۔ سعدی: یعنی شیخ مصلح الدین شیرازی رحمۃ اللہ علیہ۔ ہمیں: یہی، یہ۔